

Umsögn um Frumvarp til laga um breytingu á lögum um Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn (Hljóðbókasafn og Kvikmyndasafn)

Mál nr. 5-245/2025

Það er ánægjulegt að sjá að málefni þeirra þriggja safna sem hér um ræðir eru í brennidepli ráðuneytisins og að fyrirhugaðar breytingar séu lagðar fram með eflingu þeirra að leiðarljósi. Það eru hins vegar meinbugir á þessari tillögu sem ég mun tæpa á hér á eftir.

- Hröð málsmeðferð.** Það hefur fylgt málinu eftir að það var kynnt fyrst opinberlega í september á þessu ári að ákvörðun hafi verið tekin á grundvelli skoðunar ráðuneytisins á fýsileika hugmyndarinnar (lokið í janúar eða febrúar á þessu ári). Sú samantekt er ekki stýrð og unnin af sérfræðingum í málefnum safna og ekki var leitað fyrir utan raðir þessara safna að álit um þá niðurstöðu sem þar kemur fram að þessar þrjár stofnanir geti runnið saman í eina. Nokkrum mánuðum síðar eða í september er svo tilkynnt um ákvörðun ráðherra. Athygli er vakin á því að enginn undirbúningur hefur farið fram innan þessara þriggja safna fram að þessari ákvörðun og eftir því sem ég kemst næst, var eins og þruma úr heiðskýru lofti. Hvers vegna þessi hraða málsmeðferð vekur upp spurningu af hverju sé, ekki síst þar sem um viðkvæma starfsemi er um að ræða.
- Erlendar fyrirmyndir.** Í tilkynningu ráðuneytisins um ákvörðunina er vísað til þess að samruni slíkra stofnana hafi átt sér stað í Noregi og Danmörku. Að sumu leiti er það rétt, en athygli er vakin á því að þar voru þessar stofnanir undirbúnar með margra ára aðlögun að samrunaferli. Það kom því engum þar á óvart að slíkt væri gert, hvorki starfsfólki stofnana, sérfræðingum eða almenningi. Erlendu samrunarnir voru undirbúnir með stefnumótun (policy making) stjórnvalda, samvinnu stofnana fyrir samruna, fjárfestingum í innviðum stofnana fyrir samruna og ítarlegum úttektum á fýsileika hugmyndarinnar og raunhæfum möguleikum á auknum slagkrafti þeirra miðað við tilgang og markmið stofnanana. Því miður er slíkum vinnubrögðum ekki fyrir að fara í þessu máli hér.
- Fjárhagsleg hagræðing.** Sé miðað við innganginn að frumvarpinu í samráðsgáttinni og eitt af sex megin markmiðum sameiningarinnar á þessum þremur stofnunum, þá er fjárhagsleg hagræðing eitt helsta keppikeflið. Þrátt fyrir það er engum slíkum gögnum fyrir að fara opinberlega frá hendi ríkisins með útreikningum. Og það sem meira er, og kannski alvarlegast, er að slík fjárhagsleg hagræðing er ekki sett í neitt samhengi við yfirlýst markmið sameiningarinnar að eigi að efla faglegt starf stofnana.

4. **Faglegt starf.** Starfsemi, tilgangur og markmið þessara þriggja stofnana er um margt mjög ólíkt og það er helst á vettvangi stafvæðingar sem þær geta snúið bókum saman. Enda virðist það vera sú glyja sem hvetur ráðherra málflokksins til að fara fram með frumvarpinu og ákvörðuninni um sameiningu safnanna. Það má til sannsvegar færa að þar eru möguleg tækifæri en á móti kemur að þessar stofnanir eru ólíkar og það getur ekki annað verið en að skoða þurfi þau mál mjög vel áður en ákvörðun er tekin um jafn afdrifaríkar breytingar fyrir söfnin. Það hefur ekki verið gert og er engum blöðum um það að flétta að slík vinnubrögð bjóða hættunni heim. Smásmuguleg útlistun á því hvernig faglegt starf þessara stofnana getur mögulega litið út eftir sameiningu er ekki til, en ef þessi breyting á að efla þann þátt er það réttmæt krafa að horft sé til þess og það útlistað.
5. **Kvikmyndasafn Íslands.** Á undanförunum árum hefur Kvikmyndasafnið verið að styrkja í hlutverki sínu sem skilaskyldustofnun og varðveisluaðili kvikmyndaarfs Íslendinga. Með núverandi tillögu er verið að brjóta það starf á bak aftur og smætta. Það eru ömurleg tíðindi fyrir listform sem hefur í gegnum tíðina þurft að berjast fyrir tilverurétti sínum á grundvelli hugsjóna um varðveislu og miðlun. Það hljómar þversagnakennt í ljósi vinsælda listformsins, en er því miður raunin. Önnur myndlist þarf ekki að kvarta, enda sátt um mikilvægi Listasafns Íslands sem dæmi. Með núverandi tillögu er sjálfstæði og sjálfræði Kvikmyndasafnsins á sínu sviði þröngvað í enn meiri spennitreyju en nú er og gert að olnbogast sem deild innan um ritmálsstofnunar.

Eftirfarandi grein birtis á visir.is þann 12.12.2025 vegna þessa máls.

Eyðilegging Kvikmyndasafns Íslands

Í september síðastliðnum tilkynnti Logi Einarsson, menningar-, nýsköpunar- og háskólaráðherra áform um að sameina ætti Hljóðbókasafn Íslands, Kvikmyndasafn Íslands og Landsbókasafn-Háskólabókasafn. Markmið sameiningarinnar eru sett fram í sex liðum, þar sem fyrirferðamestu liðirnir eru á grundvelli faglegrar styrkingar þessara stofnana og aukning á þjónustustigi þeirra gagnvart notendum. Þann áttunda þessa mánuðar birtist svo í samráðsgátt stjórnvalda frumvarp til laga um breytingu á lögum um þessi þrjú söfn.

Við lestur á inngangi frumvarpsins í samráðsgáttinni kemur í ljós að áðurtalin markmið eru ekki megin forsendan fyrir ákvörðuninni, heldur „hagkvæmni í rekstri“, eins og segir í einum af sex markmiðsliðunum. Í inngangnum er því haldið fram að undir ráðuneytinu séu margar „örstofnanir“ og að því fylgi mikil „umsýsla“ fyrir ráðuneytið að hafa með þeim eftirlit. Ráðuneytið ályktar því sem svo að best sé að fækka þessum stofnunum með sameiningum og vísar til tillagna Ríkisendurskoðunar frá 2021 um slíkt sem segir m.a. að „ætla“ megi „að fjöldi smárra stofnana sé óhagstæður í rekstrarlegu og faglegu

tilliti en líkur eru einnig á að einhverjar þeirra gætu hæglega rúmast innan stærri skipulagsheilda hins opinbera.“ Þessi innleiðing á frumvarpinu er á skjön við megin áherslurnar fyrir sameiningu stofnana. En hér er ráðuneytið að kveinka sér undan vinnu og gerir tillögur Ríkisendurskoðunar að því að „skoða“ þessi mál sem röksemd fyrir því að ráðast í sameiningu stofnanana.

Það er auðvitað góðra gjalda vert að stjórnsýslan eigi sér sína drauma um einfaldari heim og leiti leiða til að láta þá verða að veruleika. En það er mikið ábyrgðarhlutur að kasta til höndunum eins og virðist eiga sér stað í þessu máli. Forsvarsmenn Hljóðbókasafnsins hafa eindregið mótmælt þessum áformum, eins og komið hefur fram í fréttum. Og fyrir þá sem þekkja til starfsemi Kvikmyndasafns Íslands, blasir við eyðilegging á þeirri áratuga gömlu stofnun með ófyrirsjáanlegum afleiðingum. Kvikmyndasafnið hefur á undanförunum árum verið á miklu flugi og rækt skyldur sínar sem safnastofnun af miklum myndarbrag - þrátt fyrir þröngan fjárhagsramma miðað við tilgang og markmið safnsins. Tekin hafa verið stökk í söfnun og skráningu heimilda og kvikmynda (listaverka!), varðveislupátturinn hefur færst yfir á stafrænt svið, rannsóknnum hefur aldrei verið betur sinnt, og miðlun á gersemum kvikmynda hefur hitt þjóðina í hjartastað með auknu aðgengi í gegnum netið og með þáttagerð á RÚV. Þessu starfi og möguleikum safnsins til að vaxa enn frekar á þessum sviðum á nú að pakka saman í deild innan Landbókasafns Íslands-Háskólabókasafns og eyðileggja. Sú deild mun þurfa að berjast við aðrar deildir um athygli, eins og tónlistarsafnið og leikminjasafnið, sem horfið hafa af yfirborði jarðar við innlimun þeirra í bókasafnið.

Að lokum er svo vert að minnast á einn anga þessa máls, en í frumvarpsgögnunum kemur fram að sameiningin eigi ekki að kosta krónu meira en þessar stofnanir eru að fá nú á fjárlögum. Á sama tíma blasir við að kosta þurfi tugum eða hundruðum milljóna við breytingar á húsnæði Landsbókasafns Íslands-Háskólabókasafns vegna sameiningarinnar. Og hið sama má segja um aðrar fjárfestingar eins og í tækni til miðlunar og notkunar, svo dæmi sé tekið. Þetta og annað í frumvarpsgögnunum dregur sannarlega úr trúverðugleika hugmyndarinnar og vinnubragðana um gagnsemi sameiningarinnar.

Þann 13.9.2025 birtist eftir undirritaðan greinin „Kylfa ræður kasti:

Sameiningarhugmyndir safna“ í Heimildinni (<https://heimildin.is/grein/25186/kylfa-raedur-kasti-sameiningarhugmyndir-safna/>).

Virðingarfyllst,

Sigurjón Baldur Hafsteinsson prófessor í safnafræði við Háskóla Íslands og fyrrverandi forstöðumaður Ljósmyndasafns Reykjavíkur, Kvikmyndasafns Íslands og Menningamiðstöðvar Þingeyinga.